

M. M. ROZENTAL, MARKSISTIČKI DIJALEKTIČKI METOD

KULTURA (LATINICOM) 1949, STR. 335.

U klasnom društvu svaka je nauka klasna, pa tako i nauka o društvu (kako se inače zove filozofija historije, sociologija). Kao što je svaka druga nauka, tako je i ova uvijek više ili manje, otvoreno ili prikrito, odražavala shvaćanja, težnje i interese onih društvenih klasa kojima je dotični filozof ili sociolog pripadao. Buržoaska sociologija, od svojih početaka pa do danas, nastojeći da pronade i utvrdi zakone historijskog razvoja, nužnošću svoje klasne određenosti zahvaćala je ili samo jednu stranu pitanja (uglavnom u svom periodu uspona), ili je izrazito prelazila i prelazi na antinaiučno i mistično tlo (naročito u periodu propadanja buržoaskog kapitalističkog sistema).

Ali, i u jednom i u drugom slučaju, bitna crta buržoaske sociologije je idealizam i metafizika, upravo iz tog razloga, što su dotični filozofi i sociolozi gledali čovjeka i društvo, njihov razvoj i potrebe sa stanovišta svoje klase, to jest kapitalističke, kojoj je osnovni životni zadatak bio učvršćenje njezine vlasti: bilo obaranjem reakcionarnog feudalizma, bilo kompromisom s njim, bilo, u današnjoj fazi, borbom protiv naprednih snaga, proletarijata i njegovih saveznika. Psihologija buržoazije odražavala je i odražava osnovni njen materijalni i klasni interes — uspostavljanje i održanje svoje ekonomske i političke vlasti; a buržoaska nauka, u ovom slučaju buržoaska sociologija, odražava gotovo neposredno tu osnovnu psihološku crtu svoje klase — teoretski obrazložiti i opravdati klasnu vladavinu. Na jednoj strani pronajući sve moguće metode i teorije, kojima bi se opravdalo klasno porobljavanje i ovjekovječio klasni poredak, na drugoj strani, ili ignorirati, ili, ako se to ne može, što više falsificirati i ograničiti utjecaj onog pogleda na prirodu i društvo koji naprednim snagama daje snažno oružje u njihovoj borbi za socijalizam, t. j. utjecaj dijalektičkog materijalizma. Iz tog razloga buržoaska sociologija nužno mora imati, ako hoće da opravda i ovjekovječi društvo, koje je u pravom smislu riječi postalo nerazumno i ozbiljna prepreka historijskom razvoju, idealistički i metafizički karakter, to jest neznanstveni. A budući da je truljenje imperijalizma doseglo već toliki stepen, da se društveni potresi pojavljuju sve češće, da se od imperijalističkog jarma oslobađa svakim danom sve veći broj naroda, »teoretsko« obrazloženje truljenja imperijalizma i buržoaskog antihumanizma i barbarstva može još jedino dati najproizvoljnija ideološka tvorevina — idealistička mistika i religija. Nije uzalud pisao Lenjin da svaki idealizam vodi u fideizam, popovštinu. A naročito se to dvoje dodiruje u periodima propadanja jednog klasnog sistema, isto tako prije kao i danas, kada idealizam s velikim ushitom opet pronalazi u religiji neko »racionalno« zрно, a u ontološkom dokazu neku »dublju« promisao tog posljednjeg utičišta svake intelektualne i društvene bijede.

I tako, dok se u XIX. i XX. st. historijskom materijalizmu pretežno suprotstavljao buržoaski idealizam, koji je pokušavao da zaniječe postojanje zakona historijskog razvoja (Windelband, Rickert, Weber i t. d.), ta ista stoljeća sve češće izbacuje na ideološko poprište različite rasizme (Nietzsche, Lapouge, Ammon, Gobineau, Rosenberg i dr.) koji nužno završavaju u barbarstvu i mistici fašizma, u kojem historijski zakoni postaju »intuicije führera«, »glas rasne krvi«, i t. d. Taj misticizam je isto tako očigledan kod osnovnih ideoloških predstavnika imperijalizma. Kod Spenglera je svaka epoha izraz mističke i ne-

dostižne duše onog naroda koji u određeno vrijeme vlada, a za Crocea je osnovni faktor historijskog razvoja »etičko-politička ličnost«, koja djeluje ne uslijed objektivnih historijskih zakona, već po unutrašnjim potsticajima svoga »ja«. A glasom tih unutrašnjih potsticaja govori »Proviđenje«, »koje usmjerava stvari čovječanstva«. Zato se čovjek u svojoj političkoj djelatnosti ne može rukovoditi našim znanjem. »Svako znanje pomaže, kaže Croce, — ali mi ni jedno znanje ne može reći šta treba da činim, jer je to tajna mog vlastitog bića, otkriće moje vlastite volje« (po Rozentalu). Takav idealizam i mistika zauzima, naročito danas, u situaciji tako zaoštrenih klasnih suprotnosti, sve više maha i na filozofskom i na sociološkom polju. Različite buržoaske filozofije (semantika, holizam, egzistencijalizam, neoskolastika i t. d.) imaju osnovnu svoju pretenziju da što više ograniče utjecaj marksističkog tumačenja historije, prema tome i današnjih zbivanja, da učine što veći misterij i zbrku od historije i njezine budućnosti i da problem znanosti, u ovom slučaju nauku o društvu, utope u idealizam i mistiku. Ta »teoretska« pretenzija ide paralelno s imperijalističkim pretenzijama njihovih političkih vladodržaca: da unište radnički i narodno-oslobodilački pokret i zadrže, pod bilo koju cijenu, svoju klasnu dominaciju.

I upravo danas, kad se svijet podijelio na dvije osnovne grupacije, tabor socijalizma i imperijalizma, zadatak je naših historičara ne samo da pravilno analiziraju prošlost, nego naročito i sadašnjicu obzirom na budućnost. Riješiti taj zadatak znači prevladati svu gore spomenutu i još mnogo veću, »baštinu« sociologije, znači ovladati onom naukom, koja društvo tumači naučno, otkriva zakone njegova razvoja, točno uočava staro i novo, nazadno i napredno i time pravilno usmjeruje današnju borbu naprednih snaga protiv reakcionarnog imperijalizma, t. j. ovladati historijskim materijalizmom. A kako je historijski materijalizam primjena teza dijalektičkog materijalizma na historiju, to se pred historičara postavlja zadaća da svestrano izučava filozofiju marksizma, to jest dijalektički materijalizam. Osnovni i bitni dio dijalektičkog materijalizma sačinjava marksistički dijalektički metod koji je za historičara od neprocjenjive važnosti, da bi pravilno prilazio i tumačio historijska zbivanja, da bi točno i pravilno uočavao opće zakone društvenog razvoja, koji su posebna manifestacija općih zakona razvoja prirode uopće. Marksistički dijalektički metod može se izučavati u prvom redu iz bogate riznice dijalektike koja se nalazi u svim dijelima klasika marksizma-lenjinizma. Rozentalova knjiga, koja je u originalu izašla 1947, veoma je vrijedna, popularno-naučna obrada osnovnih problema dijalektičkog metoda, u kojoj se nalazi niz pitanja, koja su pokatkad razbacana po djelima klasika. Studiranjem toga djela čitalac će u prvom redu upoznati bogatstvo problematike tog dijela filozofije marksizma, a historičar će dobiti jasan uvid u sve osnovne probleme razvoja, koje kada ih dobro upozna, može s uspjehom primjenjivati na svom historijskom području.

U prvom dijelu knjige *Marksistička dijalektika kao nauka* osnovni zadatak pisca je da odredi pojam dijalektičkog metoda i dijalektike uopće. Problem dijalektike, to jest nauke o općim zakonima svakog kretanja, u razvoju evropske misli datira još iz najstarije epohe grčke filozofije. Već u razvoju filozofije prije Sokrata jasno se ispoljava nekoliko tendencija u rješavanju tog problema. Osnovna suprotnost u toj fazi razvoja postoji između Heraklitove dijalektike i metafizike elejske škole, koja će, upravo zbog te svoje metafizičnosti utjecati na čitav daljnji razvoj grčkog idealizma. Heraklit, koji je najdublje zahvatio problem razvoja, postaje upravo zbog svoje dubine rješavanja tog problema, otkrivajući već tada (VI. stoljeće prije naše ere) neke osnovne zakone dijalektike, ona ličnost, čije zaključke nastoji da pobije većina kasnijih filozofa, naročito idealista, jer Heraklitova dijalektika jednom zauvijek ruši, priznavanjem unutarnjih suprotnosti u svemu postojećem, svaku teoriju statičnosti, vječne nepromjenljivosti, vječne istine i t. d. Upravo zbog toga i daje Lenin u svojim Filozofskim sveskama tako značajno mjesto Heraklitu. Ukažući neke elemente dijalektike i kod Platona, a naročito Aristotela, pisac prelazi na novovjeku filozofiju XVI., XVII. i XVIII. stoljeća, naglašava njen pretežno metafizički

metod, koji nije »slučajan nesporazum, nije plod pogrešnih konstrukcija ovog ili onog filozofa« (strana. 16.). U njihovoj metafizici odražava se zakonitost samog naučnog razvoja. »Prije nego što su se mogli istraživati procesi, — kaže Engels, — morale su se istraživati stvari. Prije nego što su se mogle opažati promjene koje se vrše u nekoj stvari, moralo se znati šta predstavlja ta stvar« (str. 16.). Dajući osnovne karakteristike metafizike, Rozenal konstatira da »dok je dijalektika teorija razvitka, metafizika je njen antipod, teorija nepromjenljivosti prirode, teorija koja poriče razvitak« (str. 17.). U daljem razvoju naročito kapitalističke privrede, koja je pogodovala i upravo zahtijevala isto tako snažan razvoj nauka, naročito prirodnih, dolazi u XVIII. i XIX. stoljeću do velikih otkrića (teorije Kant-Laplacea, Lyella, razvoj paleontologije, biologije i t. d.) koja, sa svoje strane, potkapaju metafizički pogled na prirodu i društvo, i koja sve više upotrebljava i iskorištava filozofija. Neki elementi dijalektike, koji se nalaze i kod Spinoze, Diderota, naročito su razvijeni, na potpuno nenaučnoj, idealističkoj osnovi u njemačkoj klasičnoj filozofiji, prvenstveno kod Hegela. Tek su Marks i Engels, ideolozi proletarijata, dakle klase, čija historijska zadaća nije uspostavljenje svog vlastitog klasnog sistema, nego uništenje svih klasa, razrušili sve ostatke metafizike i idealističke dijalektike i stvorili kvalitativno novu, naučnu filozofiju — dijalektički materijalizam, a time naravno i materijalistički dijalektički metod. To je bilo moguće zato, jer je »marksistički dijalektički metod ponikao kao zakonomjerni rezultat mnogovjekovnog razvitka nauke, kao teorijsko uopćenje tog razvitka, a tako isto i razvitka ljudskog društva, kao pogled na svijet najnaprednije i najrevolucionarnije klase u historiji društva, — proletarijata« (str. 23.).

Naglašavajući još na početku knjige, da je problem dijalektike bio osnovni problem, koji su istraživali i Marks i Engels i Lenjin i Staljin, pisac prelazi na određenje pojma dijalektike i dijalektičkog metoda. Navodeći osnovne misli klasika, nastoji da dađe razgraničenje prvo posebnih nauka od filozofije, da nakon toga konstatira da se ni jedna posebna nauka ne može baviti općim zakonima razvoja, nego samo izvjesnim dijelovima stvarnosti ili stranama cjelokupne stvarnosti i da prema tome ne može »samostalno izgraditi pogled na te opće zakone. To može učiniti specijalna filozofska nauka — marksistički dijalektički metod... Poseban karakter marksističke dijalektike, kao nauke o najopćijim zakonima razvitka prirode, ljudskog društva i mišljenja, čini da je ona metod svake spoznaje, nezamjenljivo oruđe naučnog istraživanja, rukovodstvo za akciju... Ona je točan odraz objektivne dijalektike života, i zato je ona sveopći metod, koji daje jedino pravilno gledište na stvarnost, koji daje pravilan način proučavanja, prilaženja stvarnosti« (str. 27.). To značenje marksističke dijalektike kao opće metodologije svih posebnih nauka naročito je očividno u današnjem razvoju prirodnih nauka, koje sve više i više potvrđuju svojim rezultatima osnovne stavove dijalektike. I ono, što fizičari i ostali predstavnici prirodnih nauka nisu početkom ovoga stoljeća prihvaćali i što ih je, s te strane, dovelo opet do metafizike, a mnoge i do idealizma, jest upravo nepoznavanje dijalektike, koju današnja napredna nauka, naročito u Sovjetskom Savezu, već usvaja. Na koncu tog poglavlja, pisac se ukratko dotiče značenja primjene marksističke dijalektike na historijski razvoj, koji je tek historijskim materijalizmom Marxa i Engelsa potpuno osvijetljen. Historijski materijalizam je konačno kritički prevazišao i odbacio svaki idealizam u tumačenju historije, svaku koncepciju, koja nijeće postojanje zakona razvoja u historiji, koja gleda na historiju kao na skup kaotičnih, nepovezanih zbivanja i t. d. i dao i historijskoj nauci i naprednim snagama čovječanstva sjajnu teoretsku osnovu za naučnu i društvenu praksu. Zahvaljujući primjeni marksističke dijalektike na tumačenje historije, socijalizam je od utopije postao nauka, Veliki historijski događaji, naročito od velike Oktobarske revolucije pa do posljednjeg rata i pobjede nad fašizmom, današnja stvarnost i pobjeda socijalizma u mnogim drugim zemljama osim Sovjetskog Saveza, najuvjerljivije su stvarne potvrde istinitosti marksističke dijalektike.

Drugo poglavlje *Suprotnost između marksističkog dijalektičkog metoda i Hegelove idealističke dijalektike* Rozental posvećuje analizi odnosa tih dviju dijalektika. U marksističkoj filozofskoj literaturi to se pitanje često nepravilno tretiralo. Ili se Marksova dijalektika gotovo identificirala s Hegelovom, ili se opet pravio, a pokatkad i sada pravi, takav jaz između njih dvije, da Hegel ostaje uglavnom samo mračna figura u historiji filozofije. Obadvoje je nepravilno. Treba znati, da su Marx i Engels izišli iz Hegelove škole i da je Hegelova dijalektika, makar i idealistička, dala osnovu za bitni dio marksističke filozofije i da su je Marx i Engels u tom smislu iskoristili u svom materijalističkom sistemu. S druge strane Hegelova dijalektika, koja je uglavnom dijalektika pojmova, ima upravo zbog toga mnogo nedostataka i zajedno s njegovim čitavim sistemom išla je na ruku konzervativnim i reakcionarnim snagama u Njemačkoj početkom 19. stoljeća. I tu nedostatnost, nenaučnost i suštu suprotnost Hegelove filozofije od dijalektičkog materijalizma treba uvijek točno odrediti, što pisac u svom djelu i čini. Hegel ima u svakom slučaju velike zasluge u oblasti razrade dijalektičkog metoda. »Hegel je u idealističkom obliku ispitao i prikazao forme dijalektičkog kretanja, obrazložio princip razvitka borbom suprotnosti, prelaženjem kvantiteta u kvalitet i t. d. Ona mistifikacija, govorio je Marx, kojoj se Hegelova dijalektika podvrgava pod utjecajem idealizma, nije Hegelu smetala da prvi da zamašnu sliku dijalektičkih formi kretanja. Lenjin je o Hegelovoj dijalektici pisao kao o najvećoj tekovini novije filozofije« (str. 45.). Međutim, Hegelova filozofija, kao i sva ostala njemačka filozofija onoga doba, odražavala je u sebi ne samo zaostalost svoje zemlje, nego i junkersko-buržoasku reakciju na revolucionarna zbivanja u Francuskoj. Na političkom polju, reakcionarna Prusija je bila centar kontrarevolucije, na ideološkom, njemačka idealistička filozofija zajedno s Hegelovom, bila je uperena ne samo protiv francuskog materijalizma, nego i protiv revolucije» radi odbrane postojećih političkih ustanova, religije i teologije.« Sve je to uvjetovalo da i Hegel izgradi svoj filozofski sistem na ideološkoj liniji svoje, njemačke, stvarnosti, da izgradi filozofski idealizam u kojem će se dijalektika objektivne stvarnosti transformirati u dijalektiku pojmova i koji će nužno ugušiti revolucionarne zaključke koje dijalektički metod nužno pretpostavlja. Osnovni karakter Hegelove filozofije, idealizam, uvjetovao je sa svoje strane nenaučnost i reakcionarnost čitave Hegelove filozofske zgrade, uvjetovao je da je jedan u suštini tako revolucionaran metod, bio upotrebljen, na sve moguće načine i uz sva moguća natezanja, da sam sebe porekne, da sam sebe ograniči metafizikom i da bude iskorišten za dokazivanje iste one tvrdnje, koju je čitava ondašnja metafizika dokazivala: konačnosti i savršenosti jednog filozofskog sistema i jednog nazadnog društvenog uređenja. Postavljajući tako kao osnovu svoje filozofije i čitave stvarnosti apsolutnu ideju, duh, čijim samorazvojem i tumači sav objektivni svijet i njegov »razvoj«, »Hegelova dijalektika gubi svoj univerzalni karakter i postaje teorija razvitka koja je ograničena određenim okvirima. Priroda — organska i neorganska — ispada iz kruga dijalektičkih zakona razvitka« (str. 52.). Time Hegel unizuje prirodu kao i svaki idealist, dapače poriče joj i svaku mogućnost samorazvoja i time dospijeva u protivrječnost s rezultatima prirodnih nauka. Dalje Rozental prikazuje Hegelovu konstrukciju samorazvoja duha u historiji »koja je nešto objektivno i samim tim ipak nešto spoljašnje u odnosu na duh« (str. 59.), kojega apsolutna forma može biti samo nešto duhovno, i koji upravo tim putem, preko umjetnosti, religije i filozofije dolazi do apsolutne spoznaje samoga sebe da je on, duh, u stvari suština svega. Tako je Hegelova dijalektika okrenuta samo u prošlost, jer se u budućnosti nema više šta tražiti. Dokazujući da samorazvoj duha u društvu završava u junkersko-buržoaskoj pruskoj monarhiji, a u filozofiji u njegovu vlastitom sistemu, Hegel je, na svoj način, zatvorio sva vrata budućnosti koja je upravo zahtijevala, i u Hegelovo doba i neposredno iza njega, objašnjenje. Sama historijska stvarnost bila je najjači argument protiv Hegelove metafizike, najjači poticaj da se čitava ta filozofska zgrada prevlada. Ono što nije uspjela da dade Hegelova idealistička

dijalektika, a to je znanstveno tumačenje razvoja prirode i društva, dala je Marx-Engelsova dijalektika koja postaje ne samo, u teorijskom smislu, najviše dostignuće filozofske misli, nego i u praktičnom — moćno oružje proletarijata za obaranje buržoaskog društvenog sistema i uspostavljanje besklasnog. »Korenita razlika između tih dviju formi dijalektike jeste u tome, što je marksistička dijalektika — materijalistička dijalektika, izraz pogleda na svijet najrevolucionarnije klase današnjice, što je ona dosljedno naučna teorija razvitka, koja svoje principe proteže na prirodu i na društvo. Ona nije okrenuta samo prema prošlosti, već i prema sadašnjosti i budućnosti ljudskog društva, i služi kao snažno oružje u borbi za izgradnju komunističkog društva« (str. 79.).

Prelazeći na izlaganje marksističkog dijalektičkog metoda Rozentala ide onim redom koji je Staljin postavio u svom poznatom radu o dijalektičkom i historijskom materijalizmu. U poglavlju *Sveopća povezanost i uzajamna zavisnost pojava u prirodi i društvu* pisac izlaže marksističko rješavanje problema povezanosti pojava, uzročnosti i zakonomjernosti, nužnosti i slučajnosti i t. d. Protivno shvaćanjima, koja ne uočavaju mnogostranu povezanost svake pojave u prirodi i u društvu s ostalim pojavama, nego u najboljem slučaju promatraju pojave izolirano i jedne pored drugih, marksistički dijalektički metod, opirući se i na bogata iskustva prirodnih nauka, uči da takve izolirane pojave ne postoje, nego da postoji sveopće beskrajno utjecanje jednih pojava na druge, sveopća uvjetovanost i povezanost (str. 91). Kao osnovna forma te povezanosti i pojava javlja se uvjetovanost jedne pojave drugom, t. j. uzročnost. Međutim, kao što u prirodi uopće ne postoji apsolutna statičnost, tako i pojam uzroka i posljedice treba shvatiti dijalektički. Marksistička dijalektika se upravo zasniva na shvaćanju uzajamnog djelovanja uzroka i posljedice, t. j. mogućnosti prelaženja jednog u drugo. »Dakle, uzrok i posljedica mogu mijenjati mjesta, prelaziti jedan u drugi. Drugim riječima, između njih postoji *uzajamno djelovanje*, a ne uzimati u obzir to uzajamno djelovanje — znači, ponavljamo, zatvoriti sebi put k spoznaji dubljih veza i odnosa koji postoje među predmetima i pojavama.« (st. 87—88). Na taj način postaje ništavna sva ona »teoretska« kampanja protiv marksizma, koja je tvrdila da marksizam jednostrano rješava problem razvoja društva, jednostrano određuje društvenu svijest društvenim bićem. Takva postavka genijalnim dijalektičarima kao što su Marx i Engels nije, ustvari, ni mogla pasti na pamet.

U uskoj vezi s problemom uzročnosti stoji važan problem zakona, zakonomjernosti pojava i prirode i društva. »Ustvari, šta je zakon, zakonomjernost? Zakon i nije ništa drugo do izraz unutrašnje, bitne povezanosti pojava... Zakonomjernim pojavama smatramo one koje na n u ž a n, prirodan način proistječu iz čitave ukupnosti uslova. Kada su dani određeni uslovi, neizbježno nastaju i određene pojave... *Uzročnost, sveopća povezanost pojava, jeste osnova zakonomjernosti*« (str. 96). Problem zakonomjernosti je od neobične važnosti za historičara i za konkretnu društvenu praksu. Jer, ako u društvu postoje zakoni po kojima se ono razvija, onda je moguće, spoznavši ih, predviđati, ubrzavati i donekle usmjeravati tok društvenog razvoja. Onda je moguće otkriti izlaz iz kapitalizma koji svakim danom pokazuje svoju nemoć u rješavanju problema društva. A to upravo čini historijski materijalizam. Zato postoji sva ona poznata hajka ideologa buržoazije na marksizam i priznavanje postojanja zakona historijskog razvoja. Rozentala navodi i analizira mišljenja Nitzschea, Jamesa i drugih pragmatičara, Bradleya, Rickerta, Bergsona, Rosenberga i drugih (vidi str. 92—100), koji su na svaki način tu objektivnu zakonitost, koja neumoljivo proriče propast njihova buržoaskog društva, nastojali proglasiti fikcijom, psihološkom zabudom i t. d. U uskoj povezanosti s tim pitanjima je problem nužnosti i slučajnosti. Jer svaka pojava, koja iz druge proizlazi zakonomjerno — nužna je. Pitanje je samo, da li je čitav sklop uzajamne povezanosti pojava, uzroka i posljedica, u takvoj zalančenosti, da sve slijedi nužnošću jedno iz drugog, t. j. da je u stvari identično s fatalnošću. Nadalje, pitanje nužnosti povezano je i s problemom slobode, slobodnog djelovanja

čovjeka. Buržoaska filozofija, kojoj je osnovna crta metafizičnost, vidi u nužnosti i slučajnosti dvije nespojive suprotnosti, u nužnosti i slobodi dva pojma koji nemaju nikakve veze. Marksistički filozofski metod, kome je najbitnija crta dijalektičnost, kao što nigdje ne priznaje apsolutnih suprotnosti, tako ni u ovom slučaju. Mehanički materijalisti su zaista činili spomenute griješke, zapadajući u fatalizam, ali marksistička dijalektika, za razliku od čitave ostale filozofije, rješava problem naučno. Slučajnost su mehanički materijalisti (naročito francuski materijalizam 18. st.) prenosili u sferu subjekta, govoreći da je slučajno sve ono čemu ne možemo utvrditi uzrok. »Međutim, slučajnost, slučajne pojave postoje u stvarnosti objektivno i ne zavise od toga poznajemo li mi njihove uzroke ili ne poznajemo. Za razliku od nužnih pojava, slučajnim pojavama nazivamo one pojave koje iz određenog procesa ne proističu zakonomjerno, sa unutrašnjom nužnošću, već mogu dobiti ovaj ili onaj oblik« (str. 103—104). Slučajnost prema tome ima, kako piše Rozental, za svoju sferu spoljašnje veze, površinu, »nužnost pak ima za svoju sferu *unutrašnje, odlučujuće, bitne* veze i odnose, čija zalančanost i uzajamno djelovanje uslovljavaju zakonomjerni, prirodno nužni tok događaja i procesa« (str. 105). Zakon je dakle, prema slučajnom opće, bitno, nužno. A pošto opće ne postoji van pojava, van posebnog i pojedinačnog (kao u idealizmu), to je i svako pojedinačno prožeto općim, sva slučajnost uvijek vezana za nužnost, t. j. »ona je forma ispoljavanja nužnosti, a nužnost, sa svoje strane, ima kao svoju dopunu slučajnost...« (str. 107).

Rozental primjenjuje te bitne probleme dijalektike i na historijsko područje, obrađuje pitanje odnosa i uloge ličnosti, dakle pojedinačnog i pretežno slučajnog, u zakonomjernom historijskom procesu (str. 107—112). Ako se spozna sva istinitost i dubina marksističke dijalektike u rješavanju ovih pitanja, onda nužno proizlazi da svima pojavama, bilo prirodnim ili društvenim, treba prilaziti sa svih strana, analizirati sve odnose i uslove koji određuju pojedina zbivanja, ne upadati u jednostranost sofistike (str. 112—116) nego otkrivati sve moguće utjecaje na pojedine pojave koje proističu upravo iz osnovne karakteristike cjelokupne prirode — iz opće povezanosti i zavisnosti pojava. Isto tako kao što se ne smije u naučnoj analizi zapasti u jednostranu sofistiku, ne smije se prijeći ni u drugu krajnost, »u proizvoljno i slučajno spajanje raznih strana nekog predmeta ili procesa, spajanje pri kome se ignorira razlika između važnih i nevažnih strana, pri kome se bitne veze i odnosi predmeta ne izdvajaju od nebitnih« (str. 118). Nasuprot takvom, eklektičnom postupku Lenjin je naročito učio da se uočavaju bitne veze, što u praktičnoj djelatnosti znači uočiti odlučujuće, osnovne karike u lancu događaja. Iz gornjeg učenja marksističke dijalektike, proizlazi i za nauku i za praktičnu djelatnost proletarijata važan zahtjev: historijsko prilaženje pojavama. Navodeći lijepe primjere iz historije, Lenjinove i Staljinove analize historijskih događaja. Rozental razotkriva metafizičnost i oportunistički vođa II. Internacionalne u rješavanju važnih pitanja proleterskog pokreta. Ta metafizičnost se u prvom redu ispoljavala baš u nehistorijskom prilaženju pojavama, u nastojanju da se u različitim situacijama primijene iste sheme, iste parole. Međutim, kako kaže dijalektika: nema apstraktne istine, istina je uvijek konkretna (vidi str. 122—132).

Zatim Rozental prelazi na izlaganje druge crte dijalektičkog metoda: *Kretanje i razvitak u prirodi i društvu*. Dok je u XVI. i XVII. st. dominiralo metafizičko gledanje na problem kretanja, razvoja (u najbolju ruku priznavala se najniža forma kretanja — mehaničko, kao obično premještanje mjesta), dotle noviji idealizam, na riječima priznavajući razvoj, tumači ga pretežno kao obično kvantitativno mijenjanje. Međutim, nasuprot nedijalektičkim koncepcijama, koje imaju tendenciju da obrane postojanje svoga društvenog poretka, koji se, prema njima, ne može razviti i prijeći u drugi, nego samo sam razvijati (dakle kvantitativno mijenjati), marksistička dijalektika, osim svog osnovnog stava da je »kretanje, razvijanje, mijenjanje — osnovni nerv prirode, materije«, postavlja drugi osnovni zahtjev: shvatiti prirodu tog kretanja i razvijanja. »Treba pažljivo razmi-

sliti o činjenicama koje smo naveli, da bi se uočila crta koja dominira u svakom kretanju i razvitku. Tu dominantnu crtu u svakom pojedinom procesu predstavlja *mijenjanje, propadanje starog i nastajanje novog*. Ne kretanje gotovih i nepromjenjivih tijela, kao što misli metafizika, već mijenjanje samih tijela, nestajanje, propadanje starog i nastajanje novog — to je glavno u razvitku prirode, to na prvom mjestu treba vidjeti u objektivnoj stvarnosti. I to shvaćanje kretanja odvaja čitavom provalijom dijalektičku teoriju razvitka od metafizike« (str. 146). Iz toga jasno proizlazi da marksistička dijalektika nasuprot metafizici, koja priznaje mirovanje, ravnotežu kao bitnu karakteristiku prirode, a kretanje proglašava relativnim — stoji na sasama suprotnom stanovištu, koje treba i dobro razumjeti i dobro primjenjivati u vlastitoj naučnoj i društvenoj praksi. Ne poričući mirovanje, ravnotežu objektivne stvarnosti, dijalektika ih ne apsolutizira, nego, u suglasnosti sa svim dosadašnjim činjenicama i iskustvima, proglašava svako mirovanje relativnim, privremenim. Nema i ne može biti apsolutnog mirovanja. »Samo je *kretanje* apsolutno, i ono, u izvjesnim momentima, ukida, remeti stanje mirovanja svake pojave« (str. 149). Nasuprot nenaučnim konstatacijama suvremenih astronoma Jeansa i Eddingtona, Rozental, navodeći mišljenja Englesa i Černiševskoga, zaključuje da »nema apsolutnog mirovanja, već je relativno mirovanje i samo jedna od formi kretanja, ali takvog kretanja koje, kao što smo već rekli ne mijenja bitno predmet« (str. 150—151). U tom razvoju i mijenjanju svega što postoji marksistička dijalektika uči da je to novo što nastaje nezadrživo i nepobjedivo. Pisac knjige, navodeći mnoge primjere iz društvenog života, analize pojedinih događaja u Černiševskoga, Lenjina i Staljina, dolazi do zaključka da nikakvi pojedinačni neuspjesi u borbi novoga sa starim, naprednog s nazadnim, ne mogu osujetiti konačnu pobjedu onoga što nastaje i što se razvija. »Historija čini zaokrete i zavijutke, ali ne zato da bi išla unazad ili stajala na jednom mjestu. Svaki historijski zaokret, zavijutak, *relativan je*, a kretanje naprijed, razvitak, neodoljivost novog, progresivnog, ima apsolutni karakter« (str. 161). Konkretizirajući te zaključke na najnovijim historijskim događajima, na primjerima izgradnje socijalizma u SSSR-u i posljednjem domovinskom ratu, Rozental podvlači, sumirajući misli Lenjina i Staljina, da ga taj način marksistička dijalektika naoružava ljude sposobnošću da vide novo u životu, što ima ogromnu važnost za historijsku akciju naprednih snaga društva, u ovom slučaju proletarijata. Razjasnivši na kraju tog poglavlja problem mogućnosti i stvarnosti, ističe da se prijelaz mogućnosti u stvarnost događa uvijek samo zahvaljujući mnogim uvjetima koji su potrebni za taj prijelaz. Naročito u historijskom razvoju »novo ne pobjeđuje samotokom, niti spontano, već u borbi. Mogućnost razvitka, nastajanja novoga, pretvara se u stvarnost samo ako se narod i partija svijesno bore za to pretvaranje« (str. 173).

Nakon ova dva poglavlja, koja su tako važna za problematiku historijskog materijalizma, Rozental prelazi na objašnjenje treće crte marksističkog dijalektičkog metoda: *Razvitak kao prijelaz kvantitativnih promjena u korenite kvalitativne*. Osvrćući se na historijat tog pitanja dijalektike i filozofije uopće, koje sve do Marksa i Engelsa nije bilo naučno riješeno, ukazuje na napore koje je filozofija činila još od starogrčkih vremena pa do danas. Taj problem, makar još ne u tako diferenciranom obliku, rješavali su i Heraklit, Anaksimenes, Demokrit, Empedokle, Anaksagora, Aristotel i drugi; jedni uviđaju nužnost priznavanja kvalitativnih promjena u prirodi, da bi se razvoj uopće mogao dokazati, drugi, opet, svode čitav razvoj na promjene samo u kvantitetu. Međutim, svesti sav razvoj samo na promjene u kvantitetu materije, znači, kako je već Hegel pisao, uopće poreći svaki razvoj. Takva koncepcija dopušta samo uvećavanje ili smanjivanje postojećeg i prema tome se ne bi dopustilo nastajanje ničeg novog u prirodi čega već nije bilo, pa makar u bilo kakvoj mjeri — a to znači ne dopustiti razvoj uopće. Navodeći mnoge koncepcije koje su tako tumačile taj problem. Rozental razrađuje marksistička objašnjenja problema razvoja. Marksistička dijalektika ne svodi svu kvalitativnu raznolikost prirode na obične kvantitativne odnose, nego promatra samu prirodu kao beskrajnu pove-

zanost upravo kvalitativno različitih predmeta i pojava. »Kada se govori o kvalitetu predmeta, treba shvatiti najvažniju osobinu svakog kvaliteta: On je *neodvojiv od predmeta*, do te mjere neodvojiv da, kad bi smo predmetu »oduzeli« kvalitet, on bi prestao da bude taj predmet« (str. 182). U pitanju kvaliteta ne radi se dakle o bilo kakvom svojstvu, »kvalitetu« predmeta — toplom, hladnom, gorkom i t. d., nego je »kvalitet predmeta — njihova bitna, unutrašnja određenost, i zahvaljujući njoj izvjestan predmet je upravo taj određeni predmet, a ne neki drugi« (str. 183). Svaki predmet je određen i kvantitativno veličinom, brojem sastavnih dijelova i t. d. Kvantitet predmeta se može mijenjati, a da se sam predmet bitno ne mijenja; on, naravno, ne će kod toga uvijek ostati isti, ali u suštini ne će pretrpjeti bitne izmjene. Takve kvantitativne promjene imaju i svoju granicu, kod koje se svako daljnje mijenjanje kvantiteta izražava kao promjena i kvaliteta predmeta. »Prva etapa razvitka jest proces laganog, postepenog, ili, kako se govori, *evolucionog* razvitka predmeta. Druga etapa razvitka jeste etapa *revolucionarnog*, brzog pretvaranja starog u novo, pretvaranja koje se viši u obliku skoka« (str. 186). Rozental, u vezi s tim, zaključuje na osnovi mnogih primjera iz društvenih i prirodnih nauka (str. 186—195), da je zakon prijelaza kvantitativnih promjena u kvalitativne opći zakon razvoja i prirode i društva; naročitu važnost ima ovaj zakon za društvenu historiju, jer nam omogućava i pravilno tumačenje prošlih historijskih događaja, koji se, očigledno, među sobom kvalitativno razlikuju. Isto tako nam daje jasnu sliku i bitnih problema današnjeg historijskog razvoja — problema revolucije i prijelaza u viši društveni oblik — socijalizam. Upravo radi toga, što dijalektika ovim zakonom, u suglasnosti sa čitavim dosadašnjim razvojem prirode i društva, utvrđuje, da nema i ne može biti prijelaza iz jednog kvalitativnog stanja u drugo bez revolucionarnih promjena, taj zakon je bio naročito napadan od oportunističke II. Internacionale, jer su nastojali da otupe oštricu radničkog pokreta, i utope ga u obični reformizam. Nasuprot drugoj krajnosti, anarho-sindikalistima, pisac na temelju naročito Staljinovih i Lenjinovih spisa, ukazuje na neosnovanost takvih teorija, podvlačeći da se za svaki revolucionarni preobražaj nužno moraju dogoditi mnoge manje ili veće kvantitativne promjene u samom društvu. Za pravilnu analizu tih upravo najvažnijih momenata u ljudskoj historiji, perioda revolucije, tih »najživotnijih, najvažnijih, najbitnijih, presudnih momenata u historiji ljudskih društava« (Lenjin), koji mogu trajati i nekoliko godina, potrebno je detaljno poznavanje ovog važnog zakona marksističke dijalektike. On zahtijeva svestranu naučnu analizu svih onih materijalnih uvjeta, svih onih kvantitativnih promjena koje su se u jednom društvu dogodile prije nego što je nastupio taj skok, prijelaz u novi kvalitet, revolucija. Osvrćući se na djelovanje tog zakona u komunističkom društvu (str. 203—204), pisac obrađuje i veoma važno pitanje za praktičnu djelatnost partije proletarijata, pitanje odnosa revolucije i reforme (str. 204—205). Oslanjajući se na Staljinove i Lenjinove tekstove zaključuje da marksizam ne odbacuje borbu za reforme, ali je reforma uvijek »sporedni produkt revolucionarne klasne borbe« (Lenjin), koja ne smije nadomjestiti konačni cilj revolucionarne borbe proletarijata. U vezi s kvalitativnim promjenama predmeta i pojava postavlja se pitanje: da li su te promjene kaotične ili imaju neku zakonitost: postoji li kakav razvoj u tome i t. d. Nasuprot raznim bivšim teorijama kružnog razvoja i mnogim novijim reakcionarnim teorijama koje hoće da zamuče razvoj po uzlaznoj liniji (Nietzsche, Spengler i t. d.), marksistička dijalektika, na temelju bogatog materijala iz prirodnih i društvenih nauka, zaključuje da se taj razvoj kreće, »po uzlaznoj liniji i ima karakter postupnog razvitka: niže se pretvara u više, prosto u složeno« (str. 211). Naročitu važnost ima ta koncepcija za tumačenje historije i današnje borbe naprednih snaga. »Marksistička dijalektika ne unosi u ljudsku svijest mračni pesimizam svih mogućih teorija regressa i vječitog vraćanja, već muški, revolucionarni optimizam i žed za borbom radi pravog progressa čovjeka i ljudskih odnosa« (str. 213—214).

Nakon obrazloženja te crte dijalektike Rozental prelazi na razrađivanje i prikaz četvrte, osnovne i najvažnije crte marksističko dijalektičkog metoda, na problem *Razvitka*

kao borbe suprotnosti, koji je zato od tolikog značenja, jer rješava jedan od najtežih problema filozofije — problem razvoja. Stvar je u tome da se prirodu objasni njezinim vlastitim snagama, da se ne pribjegava nenaučnim i mističkim silama, bogovima i t. d. koje samo otežavaju i izopačuju našu spoznaju, radi kojih se naša spoznaja prirode nikada ne bi maknula smjesta, niti bismo uspjeli da ovladamo prirodom. Jer vladati prirodnim silama znači — spoznati ih. Tako svaka teorija koja ne može objasniti samorazvoj predmeta i prirode uopće, nužno mora zapasti u idealizam. Marksistička dijalektika, svojim učenjem o unutarnjim suprotnostima svega što se razvija, rješava upravo taj bitni problem, problem samorazvoja. Navodeći mnoge važne tekstove klasika marksizma, posebno Lenjinove, pisac podvlači značaj tog zakona za izučavanje prirode, a naročito društva. Priznavanje imanentnih suprotnosti u svakom predmetu i pojavi nužno povlači konsekvence nepriznavanja apsolutne statičnosti, mirovanja, nego, obratno, vječnog kretanja i promjene svega što postoji; dalje, ono povlači zaključak o prelaznju jedne pojave u drugu, njoj suprotnu. Zato i u historiji filozofije postoji stalna borba protiv teorije protivurječnosti, koju je već genijalno postavio Heraklit. Počevši od Elejaca (Parmenida, Zenona i Melisa), pa do novovjekih protivnika Hegelove dijalektike, a napose marksističke, taj zakon je stalna meta napada svih onih koji bi željeli okameniti stvarnost i time svoje društvo proglasiti vječnim; ili onih koji nisu za revolucionarno rješavanje društvenog problema, putem razotkrivanja i borbe protivurječnosti, nego su za filistarsko, kukavno zataškavanje svih mogućih suprotnosti u društvu i za njihovo reformističko rješavanje koje, ako ništa drugo, dopušta barem samougodno nastavljanje njihova malograđanskog mira koji je za njih važniji i od takvih mogućih društvenih katastrofa, kao što je bio donedavni fašizam i današnja imperijalistička opasnost za progres čitavog društva. Na mnogim primjerima iz prirodnih i društvenih nauka, citirajući klasike marksizma, Pavlova i druge, Rozenfal pokazuje važnost tog učenja marksističke dijalektike za razumijevanje suštine svakog razvoja, a to je upravo ono što je bitno u pojavama, što je najvažnije shvatiti, da bi i same pojave razumjeli i njima ovladali. Obrazlažući sve te primjere (str. 223—233), kao i sam pojam realne suprotnosti, koji je Staljin sveo na »staro i novo, prošlo i buduće, ono što izumire i ono što se rađa, ono što je preživjelo svoj vijek i ono što se tek razvija«, pisac pravilno zaključuje da je »moment borbe« suprotnosti osobito važan, jer je upravo borba suprotnosti ona pokretačka snaga, onaj vječiti »nemir« u predmetima i pojavama, koji im ne dá da se ukoče, da budu nepromjenljivi, da se nalaze u stanju zastoja. Iz toga slijedi važan zaključak: svako je jedinstvo suprotnosti *relativno, priremeno, prolazno*; borba suprotnosti je *apsolutna*.« (str. 232—233). Borba suprotnosti ima kao nužnu posljedicu prijelaz staroga u novo. Pošto se taj prijelaz ne događa jednostavno, nego naročito u društvenom životu, preko mnogih konkretnih i složenih prijelaza, zato marksistička dijalektika i postavlja zahtjev da se ti oblici prijelaza, koji su važni za uspješan prijelaz jednog kvalitativnog stanja u drugo, konkretno analiziraju, da se uoče, kako je Lenjin pisao, sve posredne karike bez kojih nema uspješnog rješavanja tog pitanja. (Tek u svijetlu marksističke dijalektike postaje jasno genijalno riješenje KPJ problema prijelaza, postaje jasna naša narodna socijalistička revolucija, koja se vršila pod specifičnim uvjetima i specifičnom formom narodno-oslobodilačke borbe, postaju jasne sve one karike, počevši od pojedinih etapa revolucije pa do Petogodišnjeg plana i osnivanja zadruga, preko kojih naša Partija vodi naše narode u socijalizam).

Mnogi zastupnici buržoaskih shvaćanja i revizionisti u socijalističkom pokretu htjeli su unutrašnje suprotnosti svesti na vanjske i time su postavili tezu o »ravnoteži«. Pisac, na temelju tekstova, razotkriva njezinu mehaničnost i reakcionarnost. »Kontrarevolucionarna suština »teorijâ ravnoteže« ispoljila se u punoj mjeri u godinama borbe za socijalizam, kada su je desni restauratori uzeli za svoje teorijsko oružje« (str. 242). Upravo zato, što su svim pojavama i predmetima imanentne suprotnosti koje su izvor razvoja, marksisti-

stička dijalektika zbog toga i zahtijeva da naši pojmovi, točno odražavaju tu protivrječnu stvarnost, da budu elastični i dijalektični. Šta bi bilo suprotnije, piše Rozental (str. 253), od slučajnosti i nužnosti, slobode i nužnosti. Međutim, marksistička dijalektika pojmova, kao odraz dijalektike stvari, ne dopušta njihovo apsolutno suprotstavljanje. Dublja analiza pojmova slobode i nužnosti dovodi do saznanja, da to dvoje nije metafizički odvojeno, nego da i sama sloboda u društvenoj djelatnosti pretpostavlja nužnost, da je ona spoznata nužnost. Spoznavanje tog zakona dijalektike naoružava u prvom redu historičara da prokine dublje u analizu pojedinih historijskih zbivanja, otkrije i točno odredi stupanj razvoja unutarnjih suprotnosti u načinu proizvodnje pojedinih društvenih epoha, jer to znači odrediti suštinu jedne periode bez koje nema razumijevanja svega ostalog, i političkog i ideološkog razvoja i borbe. Taj zakon naročito naoružava proletarijat i druge napredne snage svijeta u borbi za socijalizam; on je omogućio Staljinu da daje točne analize unutarnjih i vanjskih suprotnosti u izgradnji socijalizma u SSSR-u (v. str. 256—266), dajući novu podjelu protivrječnosti na antagonističke i neantagonističke.

Obrađivši još problem sadržine i forme, primjenjujući ih na probleme društvenog razvoja (str. 266 do 274), Rozental prelazi na obradu posljednjeg poglavlja *Dijalektički proces spoznaje istine*. Obrazloživši Lenjinovu tezu da je dijalektika u stvari teorija spoznaje nasuprot idealističkom odvajanju sadržaja od forme spoznavanja, konstatira da i samu spoznaju, kao i sve ostalo, treba uzimati u razvitku. »Dijalektički materijalizam — i u tome se sastoji njegova ogromna prednost pred svim metafizičkim teorijama — primjenjuje gledište razvitka i na spoznaju, zahtijevajući da se spoznaja promatra kao proces« (strana 280). Osim toga, osim osnovne karakteristike spoznaje, da je i ona proces, druga bitna karakteristika razvoja spoznaje je ta, da se i ona dijalektički razvija; jedna naučna teorija dolazi u protivrječnost s novim naučnim činjenicama i teorijama, i tek u svladavanju tih protivrječnosti nauka se razvija. Dijalektičnost spoznaje se ogleda i u njezinu jedinstvu relativnog i apsolutnog. Dok metafizičar te dvije suprotnosti odvađa i svaku za sebe apsolutizira, materijalistička dijalektika pokazuje da se k apsolutnoj istini ide preko relativnih. »da je svaka naučna istina jedinstvo suprotnosti, jedinstvo relativne i apsolutne istine. Razvitak spoznaje vrši se u okvirima tih suprotnosti, pri čemu svaki novi korak koji nauka čini povećava elemenat apsolutne istine u našoj spoznaji, premda se apsolutna istina nikad ne može u potpunosti dostići« (str. 283). Rasvjetljavajući, nasuprot idealističkoj filozofiji problem suštine i pojave (str. 284—291), pisac razrađuje problem spoznaje objektivne realnosti i tumači pojedine Lenjinove tekstove u kojima se kao osnovna nit provlači misao da spoznaja mora ići »od živog promatranja ka apstraktnom mišljenju i od njega ka praksi — to je dijalektički put spoznaje istine, spoznaje objektivne realnosti« (Lenjin). Kod toga rješava problem osjetne i razumske spoznaje, pojedinačnog i općeg, problem pojma, konkretnog i apstraktnog u spoznaji (str. 291—302). Materijalistička dijalektika ne odvađa nepremostivom pregradom konkretno od apstraktnog, osjetno od misaonog; jer kao što opće objektivno postoji — ali samo kroz i preko pojedinačnog, sačinjavajući njegovu suštinu — apstraktna spoznaja ima svoj preduvjet u osjetnoj spoznaji.

Na koncu Rozental daje prikaz rješenja materijalističke dijalektike problema logičkog i historijskog u spoznaji. Iz naučne analize tog problema slijedi »da logički proces spoznaje, onakav kakav se vrši kod pojedinog individuuma, ako se izbliže pogleda, nije ništa drugo do sažet, skraćen izraz logike historijskog toka ljudske misli« (str. 311) U posljednjim poglavljima Rozental ističe značaj marksističkog dijalektičkog metoda za praktičnu djelatnost partije proletarijata. Materijalistička dijalektika je ona nauka koja je omogućila da se upoznaju zakoni historijskog razvoja, da se na historiju više ne gleda kao na skup slučajnih pojava ili misterij, i da sam čovjek, oslobodivši jednom društvo od klasne podčinjenosti, postane gospodar svoje vlastite historije. Tolik je teoretski, životni i praktični značaj historijskog materijalizma.

Ovaj prikaz Rozentalova djela trebao je samo da uputi čitaoca u sadržaj i osnovne probleme dijalektičkog metoda o kojima se u njemu raspravlja. Sva problematika koja je u djelu zastupana i obrađivana nije dakako mogla biti iznesena, a ni mnogobrojni i za historičara poučni primjeri. Pošto modernog i naprednog historičara ne može više biti bez dobrog poznavanja historijskog materijalizma, a taj se ne može shvatiti bez marksističkog dijalektičkog metoda, to je proučavanje ovog djela za svakog historičara od neprocjenjive važnosti.

Diskusija, koja se povodom Rozentalove knjige vodila u Akademiji društvenih nauka pri CKVVKP (b), i kritike u časopisima, »Boljševik« br. 4/1948. i »Voprosy filosofii« broj 1/1948., ukazale su, osim na mnoge dobre i vrijedne strane knjige, i na ozbiljne nedostatke u njoj. Tako P. Belov u »Boljševiku«, sumirajući diskusiju u Akademiji društvenih nauka, postavlja kao najozbiljniji prigovor, da Rozental nije dovoljno povezoao dijalektički metod s materijalističkom teorijom. Ma da nije imao zadaću, da razrađuje materijalističku teoriju, ipak, radi organske povezanosti dijalektičkog metoda i materijalističke teorije, dijalektički metod mora uvijek imati svoju materijalističku zasnovanost, na svakom mjestu mora se upozoriti na materijalistički karakter onih zakona, koje dijalektički metod postavlja. Termin »objektivnost« pojedinih zakona može se tumačiti i idealistički. Drugi ozbiljan nedostatak, koji ističe i A. Grekova u »Voprosy filosofii«, je nedovoljno provođenje principa partijnosti u filozofiji. Rozental ne određuje ni pojam partijnosti (kao ni mnoge druge filozofske pojmove) niti daje njegovu analizu; posljedica je toga, da se više bavi prošlošću, iznosi i kritikuje prošle filozofske sisteme, a ne usmjeruje marksističku kritiku na današnju reakcionarnu filozofiju anglo-američkog imperijalizma. Ne razobličava dovoljno buržoasku partijnost, koja ide u raskorak s objektivnosti, i ne ističe jedinstvo tih dvaju suprotnih momenata, partijnosti i objektivnosti, u filozofiji marksizma. Oba recenzenta ukazuju na nedovoljno razlikovanje domarksističke i marksističke filozofije, kao i na potrebu boljeg razlikovanja i suprotstavljanja Marxove filozofije Hegelovoj. Ne može se napose dopustiti da se pod dijalektičkim materijalizmom navode mnoge vrlo dobre, dapače dijalektičke i materijalističke misli Bjelinskog, Černjiševskog, Sečenova i drugih, a da se uz to ne istakne i njihova ograničenost u filozofiji: bez toga bi čitalac mogao shvatiti, kao da su oni bih dosljedni dijalektički materijalisti.

Dalje se upozorilo na neuopćavanje iskustava i razvoja socijalističke izgradnje u SSSR-u, a naročito na nerazrađivanje današnje historijske situacije kao borbe između tabora antiimperijalizma i imperijalizma. Marksistička dijalektika ne gleda samo u prošlost i sadašnjost, nego i u budućnost. Ali upravo tu stranu, sadašnjost i budućnost u razvoju socijalizma, borbu socijalizma s imperijalizmom, Rozental nije dovoljno obrađio.

Predrag Vranicki

PRIVREDNA ISTORIJA NARODA FNRJ DO PRVOG SVETSKOG RATA

IZDANJE UNIVERZITETA U BEOGRADU 1948 STR. 342.

Napisati ekonomsku povijest naroda F. N. R. J. veoma je težak zadatak. Postoje mnoge objektivne poteškoće da se taj zadatak izvrši. Naše su ekonomske nauke veoma dugo bile zanemarene, a to ima svojih, karakterističnih društveno-ekonomskih razloga. Izučavanje razvoja raznih društveno-ekonomskih jedinica, koje danas čine F. N. R. J., na temelju stvarnih podataka bilo je slabo. Naši su historičari ponajviše izučavali samo političku historiju, kako su je oni shvaćali, i sasvim zanemarivali ekonomsku podlogu političkih

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA II

1949

BROJ 1-4

TISAK I NAKLADA NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć
M I R O S L A V B R A N T
G R G A G A M U L I N
M A R K O K O S T R E N Ć I Ć
J A R O S L A V Š I D A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I D A K

I Z D A J E

POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE

Z A G R E B

Izdanje Nakladnog zavoda Hrvatske

Za nakladnika Dr. *Edo Musić*

Naklada 3.500 primjeraka

26 štampanih araka

Tiskanje dovršeno 8. I. 1950

u tiskari Nakladnog zavoda Hrvatske

Zagreb, Frankopanska 26

45137